

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA AȘEZĂRII ÎNTĂRITE DIN EPOCA HALLSTATTIANĂ DE LA SOMEȘUL RECE

de ȘTEFAN FERENCZI

Numărul cetăților din epoci și de tipuri diferite pe teritoriul Transilvaniei este foarte mare, ajungând la aproximativ 450. Ele sînt prea puțin cunoscute, explorate și cercetate în mod sistematic, prin săpături. Nu se cunosc din această cauză — natural — nici legăturile reciproce dintre acestea, legături care au o importanță deosebită pentru elucidarea unor probleme istorice. Nu este cazul să tratăm mai pe larg această problemă în cadrul prezentei lucrări. Am dori doar să contribuim cu cîteva date la valorificarea unor săpături arheologice executate cu trei decenii în urmă, ale căror rezultate au rămas necunoscute pînă acum.

S-a observat mai de mult¹ că mai ales la marginea Bazinului Transilvănean, pe primele înălțimi, se înșiruie o serie de cetăți de pămînt de mare întindere, caracterizate printr-o ceramică decorată cu caneluri și cu slip metalic, elemente cunoscute și datate îndeobște la începutul epocii hallstattiene (Hallstatt A și B). Unele dintre acestea au fost cercetate în ultimii ani chiar prin săpături, deocamdată cu caracter informativ. (De ex. Subcetate², Bodoc³, Mediaș⁴, Sărățel⁵, Teleac⁶, Huedin⁷, Cernatu de Sus⁸, Șeica Mică⁹, Brașov¹⁰, Bocșa¹¹). În ultimul timp s-a încercat și o oarecare sistematizare a lor și fixarea anumitor tipuri.¹²

Așezarea întărită de pe promontoriul înalt, situat la confluența Someșului Rece cu Someșul Cald, este cunoscută încă din a doua jumătate a seco-

¹ Al. Ferenczi, *Raport asupra unei excursii arheologice în județul Trei Scaune*, în *ACMIT*, I, 1926—1928, p. 245; idem *Cetăți antice în județul Ciuc*, în *ACMIT*, IV, 1932—1938, p. 309—310; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 35.

² M. Moga, *Cercetările arheologice de la Subcetate, dealul „Pietriș”*, în *Sargetia*, II, 1941, p. 158—164.

³ M. Macrea și colaboratorii, *Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de șantierul arheologic Sf. Gheorghe—Brejcu*, 1950, în *SCIV*, II/1, 1951, p. 302—303.

⁴ I. Nestor și Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Mediaș*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 171—178.

⁵ N. Vlăsia și Șt. Dănilă, *Săpăturile arheologice de la Sărățel*, în *Materiale*, VIII, 1961, p. 341—348; D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1962*, în *SCIV*, XIV/2, 1963, p. 455, nr. 44.

⁶ K. Horedt, I. Berciu și Al. Popa, *Săpăturile de la Teleac*, în *Materiale*, VIII, 1961, p. 353—358; D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XII/1, 1961, p. 138, nr. 47.

⁷ I. Alexa, I. Ferenczi, N. Șteiu, *Sondajele arheologice de la Huedin—„Bolic”* (în manuscris); D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV/2, 1963, p. 455, nr. 43.

⁸ D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIII/1, 1962, p. 205, nr. 30; cf. și Al. Ferenczi, *op. cit.*, în *ACMIT*, I, 1926—1928, p. 244.

⁹ D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV/2, 1963, p. 454—455, nr. 37.

¹⁰ D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV/2, 1963, p. 457, nr. 57.

¹¹ D. Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV/2, 1963, p. 455, nr. 46.

¹² Cf. K. Horedt, *Așezările fortificate din prima vîrstă a fierului în Transilvania*, în *ProblMuz*, 1960, p. 179—187

lului al XVIII-lea. Ea a fost vizitată și descrisă în repetate rînduri.¹³ Primele săpături arheologice, cu caracter informativ, au fost executate aici de către Alexandru Ferenczi, în toamna anului 1931¹⁴. Din cauza fondurilor reduse ce i-au stat la îndemînă, n-a putut face decît un singur șanț de încercare în valul așa-zisului „Șanț Mare“ fără să fi putut ajunge peste tot la pămîntul viu. Deși din cauza menționată săpătura lui a rămas incompletă, credem totuși util să publicăm rezultatele acestor lucrări. Însemnările, schițele și cîteva indicații bibliografice ale lui Al. Ferenczi care a început prelucrarea rezultatelor obținute, din fericire s-au păstrat. Pe baza acestora noi am continuat munca întreruptă, completînd-o cu observații făcute ulterior la fața locului și cu material bibliografic mai nou.

Așezarea întărită se află pe ultima ramificație a coamei de deal care se continuă de la Mărișel (r. Huedin) spre est, coborînd treptat pînă la nivelul ultimului promontoriu, situat între văile de eroziune întinerite ale Someșului Cald (dinspre nord) și ale Someșului Rece (dinspre sud, vezi fig. 1). Această ultimă ramificație este o terasă înaltă¹⁵, deci veche, a Someșului, încă de la sfîrșitul epocii terțiare, avînd o lungime de circa 650 m și o lățime maximă de aproximativ 225 m. Punctul cel mai înalt al așezării întărite se găsește cam pe la mijlocul valului interior de apărare, numit de localnici „Șanțul Mare“.

Terasa-promontoriu este mărginită pe trei laturi de pante foarte abrupte, stîlcoase, aproape inaccesibile. Numai în partea ei de sud-vest se leagă printr-o șa îngustă, de 130—140 m, de coama de dealuri ce se ridică treptat spre vest-sud-vest, spre Virful Cherului și spre platoul Mărișelului. Îngustarea șei este cauzată de două văi mici, care pornesc de aici. E probabil că denivelarea originală, naturală, a șei, legînd cele două începuturi de sus ale văilor amintite a făcut inutilă adîncirea unui șanț de apărare sau cel puțin a oferit posibilitate de a o folosi. La sud-vest de acest șanț de apărare, cel puțin parțial natural, mai există încă un element dublat de apărare: „Șanțul Mic“.

„Șanțul Mare“ este un val de pămînt considerabil, care începe de la terminația pantei abrupte de pe latura sudică și se termină la începutul pantei de pe latura nordică a promontoriului, închizîndu-l perfect. În lungime măsoară aproximativ 142—144 m, lățimea, apreciînd la bază,

¹³ K. G. Windisch, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Pressburg, 1790, p. 381; I. Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon*, Wien, 1839, vol. IV, p. 338; L. Kővári, *Erdély régiségei* [Antichitățile Transilvaniei], Pest, 1852, p. 160—161 (sub numele Gilăului); idem, *Erdély építészeti emlékei* [Monumentele arhitecturale ale Transilvaniei], [Cluj], 1866, p. 64; J. Eszterházy, *A gyalui vár krónikája* [Cronica cetății de la Gilău], în *Új Magyar Múzeum*, X, 1860, vol. II, p. 384; J. Petráň, *A gyalui vár* [Cetatea de la Gilău], în *Magyar Polgár*, 1887, p. 277—279; E. A. Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, [Sibiu], 1899, extr. din *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpthenvereins*, vol. XVIII și XIX, p. 12; *Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen* [Monarchia austro-ungară în scris și în imagini], vol. XX(VII), Budapest, 1901, p. 172; J. Könyöki-G. Nagy, *Középkori várak, különös tekintettel Magyarországra* [Cetăți medievale cu specială privire la Ungaria], Budapest, 1905, p. 225; E. Orosz, *Húsz ismeretlen ősemléki telepről Erdélyben* [Despre douăzeci de așezări preistorice necunoscute din Transilvania], în *ErdMúz.*, XX, 1903, p. 91; I. Martján, *Archaeologisch-prähistorisches Repertorium Siebenbürgens*, în *MAGW.*, XXXIX(IX), nr. 260; idem, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, nr. 630; idem, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, în *Publ. Mon. Com. Istorie*, secția pentru Transilvania, Cluj, I, 1921, p. 22; M. Roska, *Erdély őskora*, p. 120; idem, *A őskori Kolozsvár* [Clujul preistoric], în *Kolozsvári Szemle*, II, 1943, p. 11; idem, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Óskor*-Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum. *Tom. I. Praehistorica*, [Cluj], 1942, p. 106, nr. 37; K. Horedt, *Eine prähistorische Ansiedlung in der Nähe von Gilău* [Komitat Klausenburg], în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, LX, 1937, p. 92—93; Zs. Jakó, *A gyalui vártartomány urbáriumi* [Urbările domeniului cetății de la Gilău], [Cluj]-Pécs, 1944, p. XI.

¹⁴ Materialul se găsește în Muzeul de Istorie din Cluj sub nr. inv. IN. 220—297.

¹⁵ Cf. J. Tulogdi, *Kolozsvár környékének geomorfológiai kialakulása* [Procesul de formare geomorfologică a împrejurimilor orașului Cluj], în *ErdMúz.*, XXXV, 1930, p. 36—37.

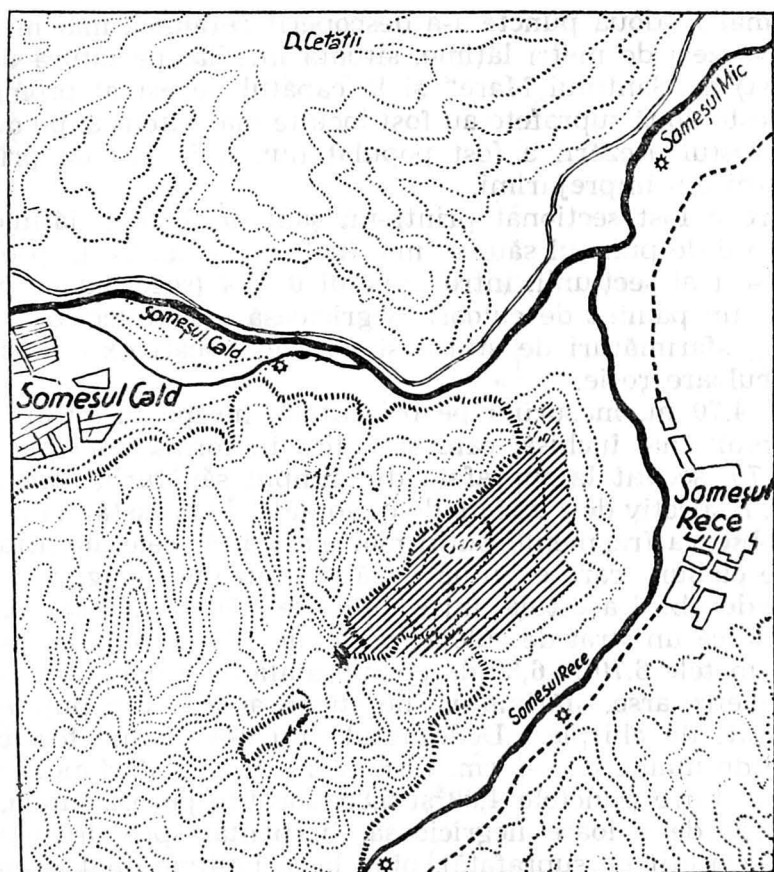

Fig. 1. Plan de situație a așezării întărite din epoca hallstattiană de la Someșul Rece.

este de circa 18 m, iar înălțimea maximă atinge circa 8 m, față de fundul șanțului. Capătul lui de sud a fost stricat de drumul de care ce pînă în anii 1941—1942 a fost singurul drum de la Mărișel înspre Cluj. La cîțiva metri sub acest drum de care au fost săpate „galerii” de către căutători de comori.

„Șanțul Mic” e situat la circa 70 m depărtare spre sud-vest de primul val. El este mai scund, în unele porțiuni chiar aplatizat aproape complet. Într-un loc, cam pe la mijlocul lui, este stricat și din cauza drumului de care mai sus pomenit ce trece peste el. Cu toate acestea „Șanțul Mic” se poate distinge în lățime pe tot parcursul lui. Lățimea lui variază între 6 și 7 m, înălțimea, în general, mai ales în partea din apus, nu depășește 0,50—0,60 m; pe porțiunile mai bine păstrate atinge însă și aproape 1 m. Și „Șanțul Mic” cuprinde toată lățimea șei, avînd o lungime de aproximativ 150 m. În profilul format de secționarea valului de către drumul de care se constată că acesta este construit din pămînt ici-colo amestecat cu pietriș de riu. Nici pe val și nici în imediata lui apropiere nu se pot observa fragmente ceramice sau alte urme arheologice.

Afară de elementele menționate pe toată suprafața de peste 10 ha a

asezării, numai în două puncte s-a descoperit ceramică mai multă: într-o fișie de cîțiva zeci de metri lățime, situată imediat pe latura de nord-est (respectiv est) a „Șanțului Mare” și la capătul de est al promontoriului. Probabil, aceste două suprafețe au fost locuite mai intens și pe o mai lungă durată, iar restul așezării a fost populat numai în caz de primejdie de către locuitorii din împrejurimi.

Valul mare a fost secționat printr-un șanț de 1,50 m lățime, la circa 20 m spre nord de punctul său cel mai înalt (vezi fig. 2). În profilul peretelui de sud-est al secțiunii, între punctul 0 și 4 (socotind pe orizontală), s-a constatat un pămînt de culoare negricioasă mai deschisă care conține puțin pietriș, sfărîmături de stîncă și ici-colo bucăți extrem de mici de chirpic, de culoare roșie.

Între 4 și 4,70 m. măsurînd pe orizontală, începe un strat de pămînt de culoare mult mai închisă, care se ridică în forma unei pante pînă la m 5,80 și 6,70 socotit la suprafața din timpul săpăturii, atîngînd înălțimea de 0,88, respectiv de 1 m față de orizontală. În această masă de pămînt s-au putut observa fragmente puțin mai mari decît cele amintite mai sus, foarte multe cioburi, care eventual însă aparțin unui singur vas.

Imediat dedesubtul acestuia, între punctele 4,70 și 4,80 socotind pe orizontală, se ridică un strat de culoare roșie, de 10 cm, pînă la înălțimea de 1 m, între punctele 6,70 și 6,80 de pe suprafața de atunci. Acest strat este format din pietre arse, sfărîmături de stîncă arsă și din puține și foarte mărunte bucăți de chirpic. „Dedesubtul” lui s-a distins foarte bine un strat subțire de numai 0,5—1 cm, format din bucăți sfărîmicioase de cărbune de brad. Între punctele 4,80 și 5,80, socotite pe orizontală, se ridică iarăși un strat de culoare negricioasă, în pantă, spre dreapta, pînă la punctul 8,60 (socotit pe suprafață), pînă la o înălțime de 1,30 m, față de orizontală. Este aproape identic cu masa de pămînt observată la capătul de nord-est al secțiunii, conținînd foarte puține cioburi, precum și cîteva fragmente mici de oase de animale.

Între m 5,80 și 5,95 se ridică, spre dreapta, un strat nou de culoare roșie, pînă la înălțimea de 1,30 m, atînsă la m 8,60 măsurat pe suprafață. Grosimea lui, în general, e de 15 cm. Este un strat puternic ars. Ici-colo în acest strat s-au putut constata bucăți mai mici de cărbune de stejar. Mai sus de partea care se îngroașă, stratul devine din ce în ce mai bine sesizabil, de culoare negricioasă, și totodată se subțiază. Locul lui este ocupat de un strat puternic de cărbune de stejar. În dunga subțiată a stratului s-au putut observa cîteva pietre de rîu, dar mai ales sfărîmături de stîncă.

Stratul măsurat între m 5,95 și 8,20, pe orizontală, se întinde înspre dreapta, pînă la 9,50, avînd o înălțime de 1,30 m față de fundul șanțului de încercare. Această masă de pămînt este de culoare neagră închisă, foarte gras, conținînd multe fragmente de oase, multe fragmente ceramice, fragmente de chirpic, dintre care și două bucăți mai mari, puține bucăți de pietre, dintre care unele arse. Pe latura dinspre vest a acestui strat, aproape de bază, s-au putut distinge sfărîmături de cărbune, provenind de la o grindă de stejar.

Între m 8,20 și 8,60 urmează un strat de culoare ceva mai deschisă. În el s-au constatat sfărîmături de stîncă, cioburi foarte mărunte, în mai

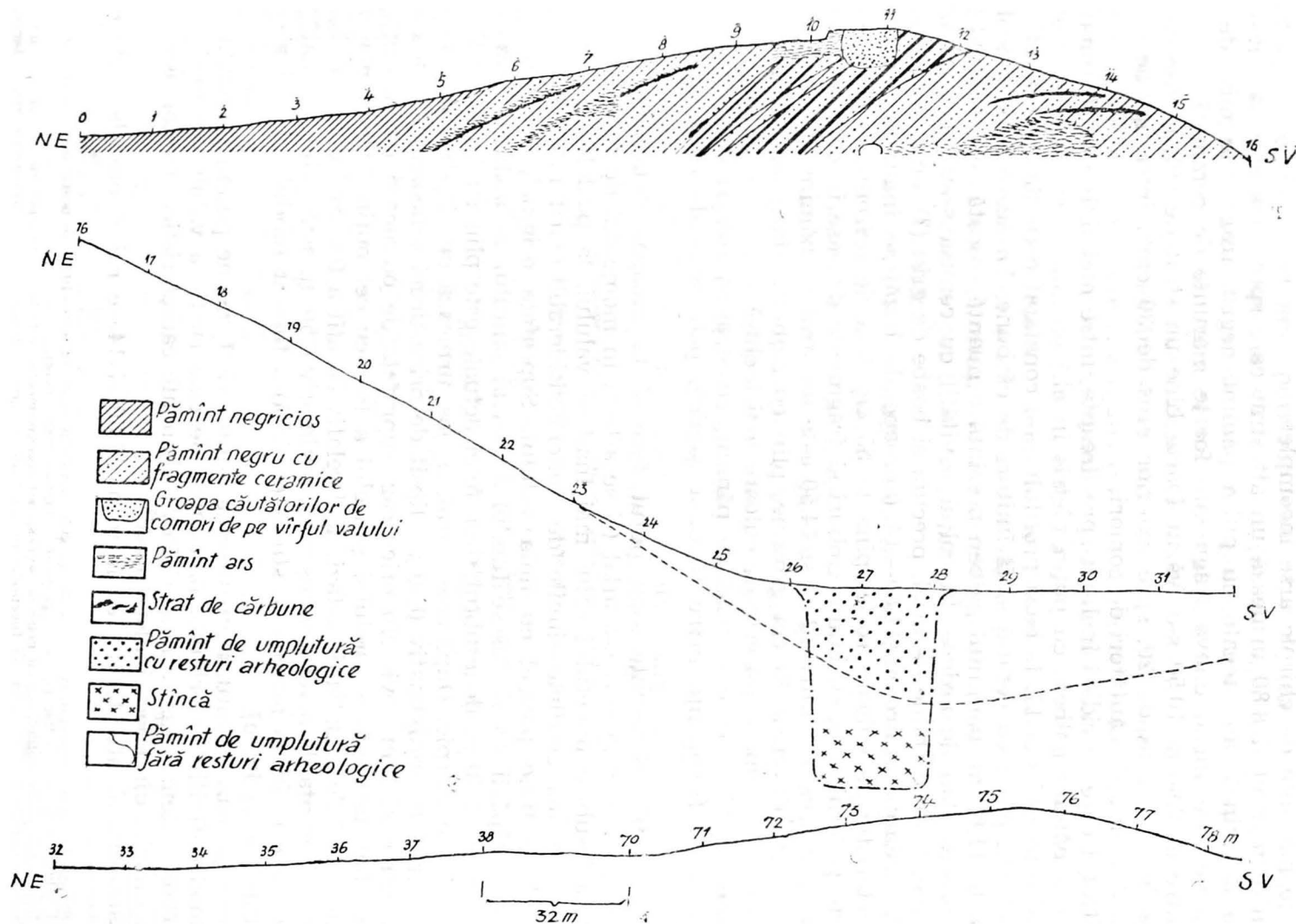

Fig. 2. Profilul elementelor de fortificație, întocmit de Alexandru Ferenczi în 1931.

multe locuri pete mici de cărbune, izolate, fără legătură, precum și fragmente mărunte de chirpic arse incomplet.

Între m 8,60 și 8,80 urmează un alt strat care spre bază are sfărîmătură de stîncă, amestecate cu puțin pămînt negru, fragmente mici de cărbune, precum și cîteva fragmente foarte mărunte de ceramică.

Între m 8,80 și 10,50 s-a văzut foarte bine un strat de culoare roșie, spre interior gros de 20. spre exterior gros de 30 cm¹⁶, întrerupt de o groapă făcută de căutători de comori.

Stratul care se ridică înclinat spre dreapta, între metrii 10—11.80 constă din pămînt galben, cu puțin pietriș în el.

Între m 10,70 și 11. la baza profilului s-a constatat o cavitate cu pereți rezistenți, plină cu cenușă și fărîmituri de cărbune. La aceeași înălțime, pînă la 11.80 m. pămîntul galben prezintă o nuanță roșcată reprezentînd un proces slab de ardere. În colțul cavității cu cenușă s-au găsit mici fragmente de cărbune de brad. precum și boabe de grîu (?) arse.

Pe distanța dintre m 11.80—14 (aproape de bază) se înalță un strat caracteristic de culoare roșie, pînă la 55 cm față de orizontală. El este foarte puternic ars, cu multe cioburi și fragmente de oase în compoziție. Deasupra acestuia, între 12.50 și 14.50 este un strat de pămînt de culoare negricioasă de circa 40 cm grosime, plin cu cioburi. Marginea lui inferioară și cea superioară este de culoare mai închisă.

Între m 14 și 16 e o masă de pămînt, cu straturi subțiri de diferite nuanțe, cu fragmente mărunte de ceramică, pete mici de cărbune de lemn.

Observații interesante s-au putut face și la groapa căutătorilor de comori. Această groapă s-a aflat (și se află și în momentul de față) imediat dedesubtul punctului celui mai înalt al valului, la poalele de sud-vest a acestuia, cu dimensiunile (de atunci considerabil mărite) de 2×3 m. axul lung fiind paralel cu linia valului. Suprafața originală existentă înaintea săpării gropii fusese fundul actual al șanțului de apărare. Stratul gros de 1.50 m dedesubtul suprafeței actuale este plin cu bucăți mai mărunte de chirpic. După acest strat, în jos, urmează un alt strat de pămînt, gros de aproximativ 0,50 m. lipsit de orice urmă arheologică, după care urmează stîncă vie. În orice caz, suprafața de odinioară (adică din epoca hallstattiană) a fundului șanțului a fost cu cel puțin 1,50 m mai adîncă, față de situația de astăzi, deci relativ cu atît a fost mai înalt valul mare, diferența de nivel a ajuns de aproximativ 8,50 m, astăzi fiind numai de circa 6 m [dacă nu cumva stîncă (scobită) a format fundul original al șanțului de apărare].

Deși, pe baza săpăturii din toamna anului 1931, nu ne putem pronunța în mod definitiv în privința procesului de construcție a valului mare de apărare, putem totuși constata cîteva elemente caracteristice acestor așezări întărite din epoca hallstattiană¹⁷.

Este semnificativ faptul, că între m 11.80 și 14 se ridică pînă la înăl-

¹⁶ Stratul de culoare roșiatică, care se vede pe culmea valului între m 9,50—10,50 se poate constata pe tot traseul valului, cum o dovedesc cele cinci gropi ale căutătorilor de comori.

¹⁷ Notăm aici că în profilul valului mare nu se desprind acele elemente de fortificație despre care se vorbește în literatura de specialitate. („...An der Innenseite ist der Wall mit grossen Steinen und Blöcken eingefasst, die Grasnarbe durchdringen”. . . Cf. K. Horedt, în *Sieb. Vjschr.*, LX, 1937, p. 92; idem, în *ProblMuz.*, 1960, p. 182, nr. 9).

țimea de 0,55 m un strat, mai bine zis o masă de pământ de culoare roșie, fiind arsă puternic, conținând foarte multe fragmente ceramice și oase. Latura ei dinspre șanțul de apărare (la sud-vest), deci dinspre direcția de unde erau de așteptat atacurile, are o pantă foarte abruptă pe când latura de nord-est coboară în pantă mai domoală. Această masă de pământ de culoare roșie, curățită de pământul care se suprapune, formează ea însăși un val, ars, de dimensiuni necunoscute, din cauza săpăturii care n-a ajuns pînă la pământul viu. Socotind de la fundul original al șanțului de apărare, ajungea cel puțin la o înălțime de 6 m, dar încă și față de fundul actual a atins cel puțin 5 m înălțime. Acest simbur de val (roșu) — cum am mai spus — actual este acoperit de o masă de pământ de o altă culoare și de o grosime considerabilă, de 1—1,50 m. Cum a ars el totuși într-o măsură atît de mare? Acest lucru a fost posibil doar dacă a stat liber, în formă de val adevărat și a fost cuprins de un foc puternic.

Valul roșu are anumite afinități evidente cu elementele identice ale altor așezări întărite de acest gen și din aceeași epocă, deși de pe teritoriul destul de îndepărtate, cum ar fi cea de la Camp d'Afrique à Messein (dép. Meurthe-et-Moselle)¹⁸ din Franța. (Menționăm aici, că cu ocazia unei periegeze am adîncit secțiunea lui Al. Ferenczi cu încă 1.20 m. și tot n-am dat de limita inferioară a acestei mase roșii).

Elementul valului prezentat mai înainte este fără îndoială un fel de simbur al valului interior, cunoscut într-un număr destul de mare încă din secolul al XVIII-lea, din Scoția și din alte părți ale Europei¹⁹: din Cehia, Germania și Franța, și chiar din America de Nord²⁰.

¹⁸ J. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, vol. II/2, *Premier âge du fer ou époque de Hallstatt*, p. 712, fig. 273.

Din păcate în literatura de specialitate studiată de noi n-am avut alte date mai noi și mai apropiate din punct de vedere geografic.

¹⁹ J. Lubbock, *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages*. Ed. 2, London, 1870. Noi am folosit traducerea în limba maghiară a acestei lucrări: *A történelemelőtti idők. megvilágítva a régi maradványok s az újabbkori vad népek életmódja és szokásai által*, Budapest, 1876, vol. I, p. 259—264; J. Vonderau, *Zwei vorgeschichtliche „Schlackenwälle“ im Fuldauer Lande*, extras din *Veröffentlichungen des Fuldauer Geschichts-Vereins*, 1901; Ed. Anthes, *Der gegenwärtige Stand der Ringwallforschung*, in *BerRGK*, 1905, Frankfurt am Main, 1906, p. 26—48; idem, *Zur Ringwallforschung*, in *BerRGK*, 1906/1907, p. 32—53; idem, *Ringwallforschung und Verwandtes*, in *VI. BerRGK*, p. 3—50; J. Déchelette, *op. cit.*, p. 693—711, cu toată bibliografia bogată; Fr. Behn, *Festung (III. Vorrömische Eisenzeit)*, din M. Ebert, *RL*, vol. III, Berlin, 1921, p. 246—252, cu bibliografia bogată; C. Schuchhardt, *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*, Potsdam-Leipzig, 1931, p. 116 și urm.; Chr. Hawkes, *Die Erforschung der Spätbronzezeit, Hallstatt- und Latène-Zeit in England und Wales, von 1914 bis 1931*, in *21. BerRGK*, 1931, 1933, p. 117—138; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, in *22. BerRGK*, 1932, 1933, p. 106—108; F. Tompa, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 1912—1936*, in *24/25. BerRGK*, 1933/1934, Berlin, 1937, p. 105—106; K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, in *Südost-Forschungen*, VI, 1941, p. 536; idem, in *ProblMuz*, I. c.; Al. Mongait, *L'archéologie en URSS*, Moscou, 1959, p. 150; I. Gerő, *Magyarországi várépítéssel [Architectura de cetăți în Ungaria]*, Budapest, 1955, p. 101—104; Zdzisław Rajewski, *Die Besiedlung von Biskupin und Umgebung in der frühen Eisenzeit*, in *Frühe polnische Burgen*, Weimar, 1960, p. 9—26; idem, *Zbigniew Bukowski, Die neuentdeckte Wehrsiedlung der Lausitzer Kultur in Sobiechuchy im nördlichen Grosspolen*, in *Frühe polnische Burgen*, Weimar, 1960, p. 27—38; Włodzimierz Szafranski, *Swobnica/Wildenbruch — Ein Burgwall der Lausitzer Kultur in Westpommern*, in *Frühe polnische Burgen*, Weimar, 1960, p. 39—40.

Este interesant și în orice caz demn de notat că o tehnică deosebită, asemănătoare însă celei cunoscute în legătură cu așezările fortificate din prima vîrstă a fierului, a construcției pare să prezinte (?) unele castru din epoca romană de pe teritoriul Munteniei. Zidul acestora ar fi din pământ bătut și ars printr-un procedeu descris de Gr. Tocilescu, într-o notă păstrată în manuscrisele de la Academia R. P. R. Cercetările și săpăturile făcute ulterior la Frumosa și în alte castru ale limesului transalpin confirmă cele notate de Tocilescu. După el, tehnica aceasta era indigenă și a fost adoptată de romani de la daci. Cf. V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 132—133, 153, 154—155. Fără îndoială ar fi foarte important, dacă într-adevăr s-ar găsi legăturile nemijlocite între felul de construcție din prima vîrstă a fierului și sistemul amintit de întărire din epoca romană de pe teritoriul Munteniei.

Nu știm, la care întărituri se referă C. Schuchhardt în cartea sa (*op. cit.*, p. 141) spunînd textual următoarele: „Man hatte für die Walachei eine grössere Zahl von Burgen mit verbrannten Lehmwällen genannt, (sublinierea ne aparține) die also, wahrscheinlich wie die Anlage bei Cernavoda, die ich 1917 ausgegraben hatte, steinzeitlich(?) sein würden“ ...

²⁰ J. Lubbock, *op. cit.*, vol. I, p. 111—112 și 265—266.

Întărituri de acest gen se cunosc și pe teritoriul R.P. Ungare. Așa de exemplu, putem pomeni valul ars al așezării celtice de mai târziu cu numele *Scarbantia* (de lângă orașul Sopron de azi), datat încă din epoca hallstattiană prin ceramica cu caneluri și cu slip metalic, în faza A și B a epocii hallstattiene. La cetatea de pământ de la Murga²¹, comitatul Tolna, din epoca migrațiilor(?), ca și la cetatea de pământ de la Acsa, au fost constatate urme neîndoelnice de grinzi de stejar carbonizate. Gy. Neudeck de asemenea a găsit²² că valul înalt de 7 m al unei cetăți „preistorice” de lângă Dunăre, de la Drencova (com. Berzasca, r. Moldova Nouă) de pe teritoriul R.P.R. constă din lut întărit prin ardere²³.

Singura cetate dintre acestea descrisă mai amănunțit e cea de la *Scarbantia*²⁴, al cărei val a fost tăiat de mai multe ori cu ocazia unor lucrări edilitare de la sfârșitul secolului XIX.

În cazul așezării noastre de la Someșul Rece ne putem gândi la o ardere primitivă, exterioară, a valului.

În privința celorlalte elemente constitutive ale valului, nu putem spune deocamdată nimic mai precis, ele fiind multiple, formînd un profil destul de complicat, greu de explicat pe baza unei singure săpături incomplete. Se pare totuși că înafara fazei construirii valului roșu²⁵ i se mai poate adăuga cel puțin încă o fază ulterioară de reconstrucție, reîntărire, a valului. În profil, între m 4,70 și 4,80 socotind pe orizontală, se vede un strat așezat pe pantă, ridicîndu-se pînă la m 6,70—6,80 și în medie de 10 cm. Acest strat este compus din pietre arse, sfărîmătură de stîncă arsă, puține bucăți mărunte de chirpic. Deducîndu-l pe toată înălțimea există un strat subțire de cărbune de brad. Acest strat are direcția piezișă spre fața exterioară, deci spre latura dinspre inamic a șanțului. Atît în fața, cît și în dosul lui (între m 4,00—4,70 și 4,80—5,80) sînt două straturi de culoare cenușie foarte închisă, aproape neagră. Direcția acestora piezișă este identică cu cea a stratului roșu. Între m 5,80 și 5,95 se ridică pieziș un alt strat de culoare roșie, puternic ars, de 15 cm grosime. Mai ales în partea lui superioară, dedesubtul lui, se vede un strat subțire de cărbune de această dată însă de stejar.

Pe baza datelor stratigrafice deci, se pare că, dintr-o cauză necunoscută nouă deocamdată, pe latura interioară a valului original, ars pînă la roșu, cu timpul s-au alăturat și alte elemente de întărire ale valului, între care și o palisadă dublă, formată din trunchiuri de brazi și de stejari. Pe baza datelor ce ne stau la dispoziție nu îndrăznim să tragem însă concluzii mai ample și detaliate asupra profilului, mai ales că lipsesc ana-

²¹ M. Wosinsky, *Tolnavármegye története. I. rész* [Istoria comitatului Tolna, partea I-a], Budapest 1896, p. 222—287; idem, *Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel*, vol I., Budapest, 1888, p. 7—12; vol. III, 1891, p. 7—8; cf. încă: J. Könyöki-G. Nagy, *op. cit.*, p. 223, 228—229.

²² *Régiségekről az Al-Duna vidékén* [Despre anticități din regiunea Dunării de Jos], în *AE*, XIII, 1893, p. 258—259.

²³ Cf. F. Römer, *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie avant la VIIIe session du Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques à Budapest, 1875*, vol. II/1, Budapest, 1878, p. 78—98.

²⁴ *A varishegyi urnáról* [Despre urna de la Varishegy], în *AE*, XI, 1891, p. 168; idem, *A Sopron melletti Purgstall földvár és urnatemetője* [Cetatea de pământ și cimitirul de incinerare de pe Purgstall de lângă orașul Sopron], în *AE*, XI, 1891, p. 313—318; idem, *Scarbantia sánca* [Valul de la Scarbantia], în *AE*, XVI, 1896, p. 223—226.

²⁵ Este de notat, că din notițele de săpături ale lui Al. Ferenczi precum și din profilul anexat, nu avem nici un indiciu pe baza căruia am putea vorbi despre o masă considerabilă de chirpic, cum crede K. Horedt. Cf. în *Sieb. Vjschr.*, XL, 1937, 1. c.

logii mai apropiate, de pe teritoriul Transilvaniei. Sînt necesare noi săpături extinse, pentru clarificarea acestui element arheologic atît de interesant. Un lucru însă de pe acum pare a fi dovedit, anume: pe baza rezultatelor săpăturilor din ultimii ani, din diferite așezări hallstattiene întărite, caracterizate prin ceramica canelată și cu slip metalic, ca cea de la Subcetate, Bodoc, Huedin. Sărățel, Teleac etc., nici pe departe nu se pot stabili identități în privința sistemului de construcție al elementelor de fortificație, cum s-ar crede la prima vedere. Cîte profile, atîtea sisteme deosebite de construcție, care se acomodează totdeauna la posibilitățile locale. Ar fi foarte riscant deci, deocamdată, să se facă o tipologie a lor. Un singur element doar este comun tuturor: valul (unic sau dublu) roșu.

După aparență, așezările fortificate de acest gen ar fi caracteristice pentru o anumită treaptă de dezvoltare a societății primitive, deci ar constitui un fenomen mai general și anume existența lor pare a fi legată de anumite tipuri de formațiuni sociale tribale cunoscute din diferite epoci și diferite regiuni ale globului pămîntesc.

Pe suprafața așezării întărite de la Someșul Rece se găsesc numai sporadic fragmente ceramice din epoca neolitică, atipice²⁶ (păstrate în colecția de mineralogie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj) nuclee și așchii de obsidiană și un număr însemnat de cioburi de caracter Coțofeni. Mult mai numeroase sînt cioburile databile în epoca bronzului, iar pe lângă acestea trebuie să amintim o lance de bronz cu virful rupt, de la sfîrșitul aceleiași epoci (Ha A)²⁷. Cele mai abundente sînt însă fragmentele de ceramica canelată, cu slip metalic, provenind din „urne villanoviene”²⁸. Urme din epocile romană și prefeudală lipsesc cu desăvîrșire. Înafară de resturile arheologice din epoca societății primitive, se mai cunosc doar o rîșniță dacică (nr. inv. IN 220), o zăbală de fier și cîteva fragmente ceramice din epoca feudală (secolul al XIV—XV-lea)²⁹.

În ceea ce privește cronologia valului însuși, sîntem siliți — în ciuda presupunerii a cel puțin două faze — să afirmăm că el a fost construit (eventual reconstruit) numai în primele două perioade ale epocii hallstattiene, deoarece chiar și materialul ceramic găsit în miezul aceluși simbure de val roșu³⁰ (dintre m 11,80 și 14) este absolut identic cu cel aflat în stratul de pămînt negru dintre m 4,80—5,80³¹, precum și în stratul supe-

²⁶ Cf. E. Orosz, în *AE*, XXXI, 1911, p. 276. Notăm aici că în grotă (în bună parte astupată) din apropierea așezării a ajuns vestită din cauza descoperirilor paleontologice de la sfîrșitul cvaternarului și din cauza unor unelte de tip (presupus) magdalenian, s-au găsit și cioburi de caracter incontestabil Criș. (Cf. N. Vlăssă, *Cultura Criș în Transilvania*, în manuscris). Nu este cu totul exact deci că promontoriul a fost folosit și de purtătorii culturii Criș și acele fragmente ceramice atipice aparțin de fapt acestei culturi. Pentru descoperirile probabil paleolitice cf. A. Koch, în *OTTE*, XVI, 1891, p. 89; *Barlangkutató*, II, 1914, p. 51—64, 136—137, 163—165; H. Breuil, în *BSSC*, II, f. 4, 2, 1925, p. 217; M. Roska, *Az ősrégészeti kőiskönyve*. I. A régibb kőkor [Manualul arheologiei preistorice. I. Paleoliticul], Cluj, 1926, p. 304, 332; idem, în *AIGR*, XIV, 1929, p. 100—121; idem, *Reperitorium*, p. 106, nr. 37; C. S. Nicolaescu-Plopșor, în *AO*, VIII, 1929, p. 354, 355; idem în *Dacia*, VI—VII, 1935—1936, p. 76—78; *L'anthropologie*, XXXVII, 1927, p. 166; I. Nestor, în *Der Stand*, p. 13—21; N. Moroșan, în *RSVA*, XXI, 1935, p. 203; idem, în *Natura*, XXIX, 1935, p. 272; idem, în *AIGR*, XIX, 1938, p. 139; D. Berciu, în *BIRS*, I, 1941, p. 589.

²⁷ Material în Muzeul de Istorie din Cluj. Lanca este inventariată sub nr. 2536.

²⁸ V. Russu, în *BSG*, X, 1889, p. 355; E. Orosz, în *ErdMúz.*, XX, 1903, p. 91; K. Horedt, în *Sieb. Vjschr.*, XI, 1937, p. 93—94; M. Roska, *Reperitorium*, p. 106, nr. 37.

²⁹ Muzeul de Istorie din Cluj, nr. inv. II. 6650—6654.

³⁰ Muzeul de Istorie din Cluj, nr. inv. IN. 223—226.

³¹ Muzeul de Istorie din Cluj, nr. inv. IN. 254—271.

rior de culoare neagră dintre m 12,50—14,50³², toate datele numerice fiind socotite pe orizontală. Sistemul de construcții cu val de pământ, susținut din două laturi de palisadă, este deja dovedit pentru asemenea construcții încă din epoca bronzului (Bronz III)³³.

În concluzie putem spune că așezarea de la confluența Someșului Cald și Rece, identificată de unii cercetători cu „Cetatea lui Dariu” de pe „Țigăneasa”, greșit plasată la Luna de Sus³⁴, este o tipică cetate preistorică de refugiu. Date fiind condițiile naturale favorabile, locuitorii de odinioară ai așezării întărite au avut relativ puțin de fortificat. Poziția izolată a platoului, între valea Someșului Cald și cel Rece, pantele stîncoase, o apără de orice atac. A fost suficient doar să se fortifice o relativ foarte îngustă șa, în comparație cu lățimea spatelui de dealuri ce se ridică spre apus, tăind-o cu val dublu și două șanțuri de apărare. În anul 1931 Al. Ferenczi a secționat valul mare, însă nu pînă la bază. Această săpătură a arătat faptul că valul are un simbul ars, formînd un val roșu inițial și pe urmă, probabil, a fost întărit printr-o cantitate însemnată de pământ (care conține fragmente ceramice, oase, chirpic), ridicînd totodată și o dublă palisadă din trunchiuri de brad și stejar. Toate elementele sînt databile de la începutul epocii hallstattiene (Hallstatt A și B).

Materialele ceramice apărute la suprafața așezării întărite, ce are peste 10 ha întindere, aparțin pe de o parte neoliticului (Cris?), epocii cuprului (Coțofeni) și bronzului, iar pe de altă parte — cele mai multe — epocii hallstattiene (perioadelor A și B).

După cunoștințele noastre, pînă acum de pe acest teritoriu n-au apărut nici cele mai mărunte urme din epocile: romană sau migrații. Pe baza acestora putem afirma că teritoriul așezării întărite a fost folosit numai în epoca societății primitive (epoca neolitică, bronz, dacic, dar mai ales, în epoca hallstattiană, cînd s-au construit și elementele de fortificație). Ea nu poate fi cetatea lui Gelu³⁵, neexistînd nici un sprijin pentru o atare presupunere.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER BEFESTIGTEN HALLSTATTZEITLICHEN SIEDLUNG VON SOMEȘUL RECE (Zusammenfassung)

Die befestigte Siedlung am Zusammenfluss des Warmen und Kalten Someș, westlich der Stadt Cluj (im nord-westlichen Teil Transilvaniens), die „Cetatea lui Dariu“ auf der „Țigăneasa“, früher von einigen Forschern fälschlich in Luna de Sus vermutet, ist eine typische vorgeschichtliche befestigte Siedlung.

Dank der günstigen Naturbedingungen mussten die einstigen Bewohner dieser Siedlung sie nur wenig befestigen. Die isolierte Lage des Plateaus zwischen dem Tal des Warmen und Kalten Someș, die felsigen Abhänge schützten sie vor jedem

³² Muzeul de Istorie din Cluj, nr. inv. IN. 279—295.

³³ Cf. între altele: Al. Ferenczi, în *ACMIT*, IV, 1932—1938, p. 310; cf. și Zdzisław Rajewski, Zbigniew Bukowski, *op. cit.*, I, c., Włodzimierz Szafranski, *op. cit.*, loc. cit.

³⁴ Cf. I. Ferenczi, *Contribuții la problema limesului de vest al Daciei*, partea a II-a (în manuscris).

³⁵ Idem, *ibidem*.

Angriff. Es genügte, einen ziemlich schmalen Bergsattel — schmal im Verhältnis zu der Breite des Raumes, den die Berge nach Westen hin einnehmen — zu befestigen, und ihn durch einen doppelten Erdwall und zwei Verteidigungsgräben zu verstärken. Im Jahre 1931 schnitt Alexander Ferenczi den grossen Erdwall an, aber nicht bis zu dessen Basis. Diese Grabung zeigte, das der Wall einen gebrannten Kern hat, also ursprünglich ein Schlackenwall war, der mit einer dicken Lage Erde, die Tonscherben, Knochen und gebrannten Lehm enthält, verstärkt worden war. Gleichzeitig gab es auch eine doppelte Palissade aus Tannen- und Eichenstämmen, die nachher ebenfalls gebrannt wurde, alles Elemente die in die frühe Eisenzeit (Hallstatt A und B) weisen.

Die Tonware, die auf der Oberfläche der befestigten Siedlung von über 10 ha Ausdehnung gefunden wurde, gehört einerseits der Jungsteinzeit (Cris?), der Kupfer-(Coțofeni) und Bronzezeit an, anderseits und zwar zum grössten Teil der Hallstattzeit (A und B).

Auf diesem Gebiet fanden sich, unseres Wissens, nicht die geringsten Spuren aus der Römer- und Völkerwanderungszeit, ein Beweis, dass dieses Territorium nur in der Epoche der Urgesellschaft, also im Neolithikum, der Bronze- und vor allem in der älteren Hallstattzeit, während der auch die Befestigungsanlagen gebaut wurden, besiedelt war. Es kann sich hier nicht um die Burg des Gelu handeln, da gar kein Anhaltspunkt für diese Vermutung vorliegt.

Allem Anschein nach waren die befestigten Siedlungen dieser Art charakteristisch für eine gewisse Stufe in der Entwicklung der Urgesellschaft und ihre Existenz scheint an gewisse Typen stammesmässiger Gesellschaftsformen, die wir aus verschiedenen Zeiten und Gegenden der Erde kennen, gebunden zu sein.